A CSÍKI SZÉKELY MÚZEUM ÉVKÖNYVE X.

CSÍKI SZÉKELY MÚZEUM
CSÍKSZEREDA, 2014

Az Évkönyv megjelenését támogatták:

Nemzeti Kulturális Alap

OTP Bank Románia

Magyar Tudományos Akadémia

Főszerkesztő:
dr. Salló Szilárd

Szerkesztőbizottság:
Botár István – régészet
Muckenhaupt Erzsébet – történelem, műtárgyvédelem, szemle
A tanulmányok kivonatait ellenőrizte:
Demény Enikő

Felelős kiadó: **Gyarmati Zsolt**, a Csíki Székely Múzeum igazgatója
Nyomdai előkészítés, nyomtatás, kötés: F&F International, Gyergyószentmiklós

© Csíki Székely Múzeum, 2014
© Az egyes tanulmányok szerzői, 2014

ISSN 1841-0197

Tartalomjegyzék

RÉGÉSZET

Bordi Zsigmond Lóránd
Az apácai „Fekete-vár” 9

Botár István
Árpád-kori településrészlet Csíksomlyón 29

Nyárádi Zsolt
Bögözi nemesi családok és temetkezéseik 47

Puskás József
Újabb népvándorláskori leletek
a Felsőháromszéki-medencében (Kovászna megye) 77

TÖRTÉNELEM

Bicsok Zoltán
„ ... Székünk háza nagy részben fel vagyon építve”
Források a csíksomlyói pretórium építéstörténetéhez (1825–1845) 93

Darvas-Kozma József
A csíkszeredai plébánia élete a két világháború között 131

Forró Albert
Hodgya első világháborús hősei 161

Kolumbán Zsuzsánna
Adatok a 19. századi erdélyi unitárius válóperes iratok kutatásához 171

Pap Levente
Losteiner Leonárd Chronologiájának lehetséges datálása és forrásai 189

Szabó András
Kovács Dénes múzeum- és művészetintézményesítő tevékenysége 199

Tóth Zsuzsanna
A Lányi-kódex kötéscsoport vizsgálatának eredményei 213

Tüdős S. Kinga
„Kinek jó levele nem volna.” Adalékok a fejedelemségkori
székelyföldi jobbágyok címeresleveleinek történetéhez 247

NÉPRAJZ

Balázsi Dénes
Új balladaváltozatok a Nagy-Homoród és a Fehér-Nyikó mentéről 261

B. Tódor Enikő
Életmódváltások Homoródalmáson
idősebb Tódor Albert életútján keresztül 281

Nagy Zsolt
Termesztésre ajánlott és termesztett történelmi körtefajták az egykori Csík vármegye területén 295

P. Buzogány Árpád
Katonadalok Kőrispatakon 335

Salló Szilárd
A juhászok társadalmi rétegzettsége 367

MŰTÁRGYVÉDELEM

Benedek Éva
Ajvász árpád diploma másolatának restaurálása 381

Lázár Levente
A Fekete Sas Gyógyszertár bútorzatának szerkezeti változásairól 389

FIGYELŐ

Ladó Ágota
Kulturális örökség határok nélkül.
Egy örökségvédelmi szakképzésről (2014. július 12–26., Jajca, Bosznia-Hercegovina) 409

SZEMLE

Orbán Zsolt
A Hargita Megyei Levéltár fondjegyzéke 417

Pál-Antal Sándor
A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1989-ig 421

Sándor-Zsigmond Ibolya
Székely gazdálkodás régen és most 425

Szőcs János
Rapsóné öröksége. Tanulmányok Parajd község múltjából 429

A FEKETE SAS GYÓGYSZERTÁR BÚTORZATÁNAK SZERKEZETI VÁLTOZÁSAIRÓL

Lázár Levente

2013-tól Ajvász Gábor, nyugalmazott csíkszeredai gyógyszerész, egykor a család tulajdonában levő helyi gyógyszertárhoz tartozó több száz tárgyat adományozott a Csíki Székely Múzeumnak. A tárgyak között két szekrény is található, melyek az 1949-es államosításkor már nem voltak használatban a gyógyszertárban, így a család tulajdonában maradhattak. A bekerült tárgyak feldolgozása során sikerült az államosított, egykori officina-bútorzat egy részére is rátalálni, és azt egy pályázati támogatásnak köszönhetően a múzeum számára megvásárolni.

I. kép. Archív felvétel 1934 előtt

A bútordarabok restaurálási munkálatait megelőző, kötelező kutatások a látszólag teljesen különböző bútordaraboknál szerkezetbeli, készítéstechnikai és rétegtani hasonlóságokat mutattak. Ezen hasonlóságok vagy éppen egy bútordarabon belüli készítéstechnikai különbségek néha egészen minimálisak vagy szabad szemmel éppen csak érzékelhetőek. Ebből kifolyólag további kutatásokat és részletesebb összehasonlításokat kívántak, a bútorzat keletkezésének, használatának

és szerkezeti átalakulásainak jobb megismeréséhez. A továbbiakban a bútorzat darabjait ismertetjük figyelembe véve szerkezeti és rétegtani paramétereiket, valamint az azokat ért beavatkozások jellegzetes nyomait.

II. kép.
Archív felvétel 1950 – 1

A vásárolt, kutatásban szereplő három egység a táraasztal, az alul nyitható szekrényes, felül vitrines hosszú szekrény és az alul fiókos, felül hosszú polcos rövidebb szekrényegyüttes. Ez a két utóbbi egyenként négy darabból áll. Ezek az egységek csak a legutóbbi összeszerelési állapotukban mutatták ezt a formát, de a szemtanúk és a fényképes dokumentációk szerint ezek történetük során több más elrendezésben is szerepeltek. Az ábrák és a táblázatok jobb megértéséért a továbbiakban a rövidebb szekrényegyüttest R-rel, a hosszabb együttest H-val, az alegységeket pedig római számokkal jelöljük.

III. kép.
Archív felvétel 1950 – 1

A táraasztal

A táraasztal méreteit tekintve 255,5 cm hosszú, 92 cm magas és 70 cm széles. Hátsó oldalát leszámítva alsó felén profillal ellátott lábazat, az asztallap szélén faragott párkányzat fut végig. Két szélső oldala díszítés nélküli. Az asztal első, vásárlók felőli díszített oldalát hat függőlegesen elhelyezett, lábazatos és fejezetes féloszloppal öt egyenlő részre osztották. A díszítőelemek tölgyfából készültek kézi faragással, fejezeteiket egy-egy faragott portré és alatta lévő levél motívum képezi. A féloszlopot a fejezettől lefele két sima sáv között lefele keskenyedő pikkelyminta díszíti. A féloszlopok közötti öt egyenlő rész hozzávetőlegesen 42 cm-es sávján belül 29x57 cm-es álló téglalap tölgyfafurnéros rétegelt lemezbetétek találhatók. Fedőlapja összeillesztett fenyődeszkákból készült, amire egy megközelítőleg 7 mm vastagságú tölgyfalapolás került. Az asztallap felületén két darab azonos méretű (58,7x116,7 cm-es), zománcos rétegelt lemez helyezkedik el, amelyek mellett, az asztallap külső szélei mentén hiányos tölgyfafurnér található (elől 13,5 cm és két oldalán 7 cm szélességben). Az asztal hátsó, fiókos része hat mezőre osztható. A fedőlap alatti vízszintes sávban öt azonos magasságú, de különböző szélességű fiókot találunk. A fiókok balról jobbra haladva 38, 58,5, 45,5, 59 és 42,5 cm szélesek. A vízszintes mező alatt öt darab függőleges mező van, amelyből a második és a negyedik 41 cm mély, illetve 60,5 cm széles mélyedés. A két utóbbi az asztal mellett ülve dolgozó gyógyszerész lábainak adott helyet. Balról jobbra haladva az első mező 38 cm széles és négy megközelítően azonos magasságú fiókot foglal magába. A harmadik mező 47,5 cm széles és négy azonos magasságú fiókból áll. Az ötödik rész 42,5 cm széles és négy fiók van benne. A fiókok külső felülete rétegelt lemezzel borított és esztergált fafogantyúk segítségével nyithatók.

Bekerülésekor a bútor felületkezelése kopottas volt, főként a földhöz közeli részeken. Ez vélhetően nedvesség hatásának tudható be, ami a gyakori padlófelmosásokkal érte felületét. Rovartámadásnak nincs észlelhető nyoma. Számottevő fizikai sérülés főleg a hátoldalon érte. Öt fiók rétegelt lemezborítása sérült vagy hiányos, hiányzik négy darab fiókgomb, továbbá egy díszléc a fedőlap jobb oldaláról.

Az asztal belső szerkezete fenyőfából készült, amire tölgy- és bükkfaborítások kerültek. Belső szerkezetét megfigyelve a jelenlegi beosztásoktól eltérő, másfajta elrendezésre utaló nyomokat láthatunk benne. Az asztal első fala mögötti, belső kb. 26 cm széles sáv, több rétegben festett és vízszintesen egymástól szabályos távolságra elhelyezkedő csíkokkal rendelkezik, amelyek polcok helyeire utalnak. Ugyanilyen szabályosan hiányos festésű elemekből készült a fiókok tartószerkezetének nagy része is. Az oldalfalakat megnézve szabályosan egymástól 19 cm-re elhelyezkedő hornyokat találunk, amelyek szintén egy előző beosztásra utalnak. A fedőlap alatti vízszintes részben (az asztallap belső felén, illetve az alatta lévő fiók tartó és átkötő elemein) is megtalálhatók az egymással szemben elhelyezkedő párhuzamos bemélyedések. Az asztal bal oldalán a belső faltól 42 cm-re függőlegesen elvágott válaszfaldarab látható, amelyen a bal oldali belső fallal azonosan 19 cm-es távolságokra bevésések találhatók. A fiókok előlapjainak belső fele több rétegben festett, szerkezetük több előzően már a korábbi fiókokhoz használt darabból épül fel, kettőnél egy előző fiókgomb lenyomata látszik. Míg hat fióknak barázdáltan gyalult és ferdén szegett fenyődeszka feneke van, addig más daraboké rétegelt lemezzel készült.

A táraasztal a bútoregyüttes egyedi és feltehetőleg egyik legrégebbi darabja is egyben, ugyanis ez mindvégig használt és a gyógyszertár elrendezésétől függetlenül központi elem volt. Ebből a központi szerepéből is adódik, hogy társaihoz mérten ezt a darabot érte a legtöbb átalakítás. Feltehetően az államosítást követő átalakításkor az asztallap tölgyfalapolását cangyalu segítségével érdesítették, és erre az előkészített felületre az asztal három széle mentén kb. 10 cm széles tölgyfafurnér került. A fedőlapot egy bükkfából készült keret szegélyezte és keresztbe két egyenlő részre osztotta, a fedőlap szabad felületeit zománcos rétegelt lemezzel burkolták. A bükkfakeret egy függőleges üveglapokkal és faelemekkel kialakított válaszfalrendszer tartófelülete volt. Az asztal első felén található öt egyenlő mezőt – a fényképek tanúsága szerint – legkorábbi adatolható állapotában a szekrényajtókéhoz hasonló, faragással díszített tölgyfabetétekkel látták el, később

ezeket a faragott lapokat és a vésett hornyokba illesztett válaszfalak egy részét eltávolították, így az asztal belterét új választófalakkal ellátva nyitható, üvegezett, elölről nyitható ajtós vitrineket alakítottak ki. Az ajtók illesztésének nyomait a nyílásokba helyezett léc keret és rétegelt lemez takarja, azonban a léc keret és az asztal megmaradt eredeti része közt látszik a vitrin korából megmaradt festés. A vitrinekben elhelyezkedő polcok nyomai megtalálhatók az asztal belsejében megmaradt válaszfalakon, illetve az első elemek belsején a festékrétegek lenyomatában. Elbontásuk után a vitrinek egyes elemei újra felhasználásra kerültek az asztal újbóli átépítésénél. Az ekkor kialakított beosztás az első vitrines rész elbontásakor készült, amint azt a fióktartó elemekként beépített vitrin oldalfalak is bizonyítják. A belső rész vizsgálata során megtalált, az előző elrendezéshez tartozó, az elválasztók illesztéséhez használt vésett hornyok elhelyezkedéseinek mérésével sikerült hozzávetőlegesen feltérképezni a régebbi elrendezést. Ez az elrendezés öt részből állhatott: az asztallap alatt egy vízszintes, a jelenlegivel megegyező magasságú, négy fiókos sávból, mely balról jobbra haladva 51; 51,5; 88, illetve 52 cm széles fiókokkal rendelkezhetett, alatta négy függőleges sávval. Az első függőleges sáv bal oldalon 42 cm széles és 19 cm magas beosztása okán csak három fióknak adott helyet a jelenlegi négyhez képest. A következő két sáv (78,9, illetve 79 cm széles) beosztását az oldalfalak hiánya vagy burkolása miatt nem lehet meghatározni. Az utolsó sáv 52 cm széles és szintén három fiókot foglalt magába.

A rövidebb szekrényegyüttes (R)

Az R négy fő részből tevődik össze. Alsó részét az RI-el jelölt, 25 fiókos, valamint az RII-es, kétajtós, belül polcos szekrény együttese, míg a felső részt az RIII-as, hét fiókos, polcos rész és az RIV-es, négy fiókos, üvegezett ajtós rész alkotja. A szekrényegyüttes két darabban érkezett a múzeumba, azonban a jobb hozzáférés és a darabok mozgatásának megkönnyítéséért a csavarokkal összefogott részeket szétválasztottuk.

Az RI-es szekrény

1. kép. Az RI-es szekrény két faragott féloszlopa

A szekrény 136 cm hosszú és 38,5 cm széles fenyőfából készült konstrukció, amelynek padlótól mért magassága 103 cm, a szerkezet maga azonban 95,5 cm magas. Alsó szélét elől és bal oldalán profilos lábazat, a tető szélét pedig faragott párkányzat díszíti. Első felülete öt függőleges sávra tagolható, sávonként öt-öt darab fióknak ad helyet.

Bal oldali szélére függőlegesen egy faragással díszített tölgyfa féloszlop került, amely 81,5 cm hosszú és 2,4 cm széles. A féloszlop saját lábazattal és fejezettel rendelkezik. A szekrény bal oldalát rétegelt lemez borítja, felső síkját az első oldal mentén kb. 22 cm, bal oldalt pedig 5 cm széles tölgyfalapolás borítja. A borítás nélküli felület jobboldali hátsó szélén egy, a lapolással megegyező vastagságú deszkadarab segíti a bútorra rákerülő felső rész biztonságos elhelyezését. Háta függőlegesen egymáshoz illesztett, durván gyalult, a hát négy szélén ferde gyalulással szegett fenyődeszkákból áll.

.

2. kép. Az RI-es és RII-es szekrény illesztései

Múzeumba kerülésekor kopottas, de viszonylag egységes állapotban volt. Bal hátsó részét és 11 fiókját erős rovarkárosodás érte, amelyet a felületén látható kirepülő nyílások jeleznek. Bal oldalán a rétegelt lemez nedvesség hatására felvált. A lábazat lakkozása megkopott. A fiókok öt gombja hiányzik és kettő sérült. A tető lapolásának egy része felvált.

A szerkezet deszkáinak illesztései szemmel láthatóan eltérnek a hozzá csavarozott ajtós résztől. A tetőn megfigyelhető a cangyaluval előkészített felület, amelyre 3,5–4,6 mm vastag lapolás került. A fiók tartóelemeinek belső fenyődeszka része és tölgyfaborítása között festéknyomok figyelhetők meg. A belső részen, a 25 fióknak helyet adó nyílásból huszonkét darabban lapolás előtti festéknyomok találhatók, illetve a vízszintes tartóelemek lapolás előtti kopása is megfigyelhető. Egyes részeken a fiók tartóelemének kopása erősebb a ráragasztott lapolásénál. A fiókok illesztései, méretei és az elemek felületi kidolgozásai nem egységesek.

3. kép. Az F-szekrény fiókja az RI-es szekrény két különböző fiókjával

A háton megfigyelhető durva, barázdáltnak nevezhető, jellegzetes gyalulásnyom 19 darab fiók esetében megtalálható, ezek illesztései és a fiókok oldallapjainak profilja is megegyezik. A maradék hat esetből kettőnél a fiókok fenekét egyenletesen vékonyra vágott deszkára cserélték. Négy fiókot az előbbiektől eltérően megrövidítettek, vagyis a fiók hátsó felének farkasfogas illesztését lefűrészelték, a hátat pedig beszegezték a két oldalfal közé. Ezen négy fiók feneke simára gyalult, és a többi 19 darabhoz hasonlóan az illeszkedési oldalaknál ferdén gyalult. A fiókok 22 esetben viselnek magukon egyértelműen az azokat tároló bútor festésére utaló festéknyomokat. A festéknyomok az okker és a világosszürke árnyalatait mutatják, akár a tartószerkezet lapolása alól kilátszó foltok, amelyek látszólag megegyeznek az Ajvász Gábor által a múzeumnak adományozott két szekrényrészen találtakkal. A fiókok többszöri átszámozást mutatnak, ami esetenként akár háromszori átrendezésre is utalhat. Legutóbbi számozásuk 21-től 45-ig terjed, de egyes fiókoknál 21 alatti és 45 feletti számokat is találunk. Mivel a fiókok nagy többsége hasonló formai és készítési jellegzetességeket mutat, ezért feltehetően ezek az elemek eredetileg is hozzátartoztak a szekrényrészhez. Azon okból kifolyólag, hogy a vizsgált bútoregyüttes hiányos, az idő során elemei elvesztek, így a be nem illeszkedő elemek eredetét lehetetlen meghatározni.

Az RII-es szekrény

A kétajtós és három polccal ellátott szekrény 80 cm hosszú és 40,5 cm széles. Magassága 98 cm, a 8–8,7 mm-ig terjedő vastagságú lapolással és az aljára szerelt profilos lábazattal padlótól mért magassága 103 cm. A bútor felső szélét, elől és a jobb oldalon faragott párkányzat díszíti, tetejét az első széle mentén megközelítőleg 21 cm széles lapolás borítja. Két darab tölgyfával és faragott tölgyfabetétekkel díszített, 92 cm magas és 3,1 cm vastag ajtóval rendelkezik. Az ajtók belső része fenyődeszkából készült, amelyre 7-8 mm vastag tölgyfalapok kerültek. A szekrény két szélét és ajtóinak záródását lábazattal és fejezettel rendelkező féloszlopok borítják, belső szerkezete fenyődeszkából készült. Belsejében a többi ilyen szekrényhez hasonlóan két-két függőlegesen felszerelt fogazott léc található, amelyek közé meghatározott lépésközönként két végén ferdén vágott lécet illesztettek, ez a polcok tartószerkezetéül szolgál. Háta fiókos társával ellentétben simára gyalult, nagyobb pontossággal illesztett.

A bútordarab korából adódó enyhe felületi sérüléseken és kopásokon kívül más fizikai problémája nincs. Rovartámadásnak nyomai nem észlelhetőek. Az ajtók záródásánál elhelyezett féloszlop mintája szemmel láthatóan eltér többi társáétól, kidolgozottsága silány, a díszítőfaragásban járatlan mester munkájára enged következtetni. A bútor oldalainak farkasfogas illesztése szintén eltér a többitől.

Az RIII-as szekrény

Az RIII-as szekrény hossza 133 cm, magassága 114,7 cm, szélessége 21,8 cm. A bútor két fő elemből áll: a hét fiókot magába foglaló alsó részből és a három polccal rendelkező felső részből. A felső polcos rész polcai festettek, széleiken profilos tölgyfarátétet találunk. A fiókok tartószerkezetét ebben az esetben is fogazott elemek köze helyezett, ferdén vágott deszkadarabok alkotják. A bútor két szélét lábazatos és fejezetes féloszlopok díszítik, felső szélét pedig enyhén kiugró, profillal és faragással díszített párkányzat ékesíti. Bal oldalán rétegelt lemezborítást, jobb oldalán pedig cangyaluval egyengetett fenyődeszka felületet figyelhetünk meg. Hátának felső része bordázottan gyalult, a széleken ferdén szegett függőlegesen illesztett fenyődeszkákból áll. A fiókos rész háta egyetlen vízszintesen felszegelt deszka.

4. kép. Az RIII-as szekrény fiókja a HIII-as szekrény azonos formavilágú fiókjával

A szekrény szerkezete jó megtartású, rovartámadás nyoma nem észlelhető. Bal oldalán lévő lemezborítása enyhén sérült, utólagos festéknyomok tarkítják. Polcos részének felülete tíz rétegben átfestett. Az alsóbb rétegek felülete sérült.

A polcos felső rész és az alsó fiókos rész illesztései különbözőek, akárcsak a felület kidolgozása. A jobb oldali deszka felülete cangyaluval egyengetett, azonban a mélyedésekben fekete, azon pedig különböző okker és világosszürke festékrétegek láthatók. A bútoregyüttes festett felületeinek kutatása alapján az egyetlen réteg, ami minden darabon megtalálható, és a bútorzat elemeinek tölgyfaburkolásával egyidejű, az a világos okkeres halványrózsaszín. Ez az alaptól számított ötödik réteg a bútor felületén.

A bútor oldalain látható fekete, valamint a rajta lévő világos rétegek a nem vásárolt és a tölgyfalapolással nem rendelkező szekrények felületén látottakkal mutatnak egyezést. A belső felületek több rétegbeni átfestése arra enged következtetni, hogy a polcos rész már a tölgyfalapolás előtt is használatban lehetett. A szekrény két részének eltérő eredetét a nem azonos illesztési mértékek és a különböző oldalak mutatják. Mindkét rész egységes egészet alkot, amit egymás tetejére helyeztek.

5. kép. Az RIII-as szekrény fiókja a HIII-as szekrény azonos formavilágú fiókjával

Az RIV-es szekrény

Az RIV-es szekrény hossza 79,5 cm, magassága 112,5 cm, szélessége 21 cm. Két üvegezett – 93,5 cm magas és 3,2 cm vastag – ajtóval rendelkezik. Alsó részében négy fiók helyezkedik el. Jobb oldala rétegelt lemezzel borított. Hátát függőlegesen egymáshoz illesztett, gyalult deszkák alkotják. Felső szélén faragással díszített profilos párkányzat van. Festett polctartó szerkezetét a már említett módon, fogazott lécek közé illesztett, ferdén vágott deszkák alkotják, négy polcnak adva helyet. A szekrény jobb szélén és az ajtók záródásánál faragással díszített féloszlopok kaptak helyet.

6. kép. Az RIV-es és HIV-es szekrény

A szekrény szerkezete jó állapotban van. Lakkozott felületein néhol festékfoltok találhatóak. Rovarkárosodás nyoma nem észlelhető. Belső felülete három rétegben festett. Ezt a bútordarabot nem érték erős beavatkozások. A jobb oldalon található rétegelt lemezborítás a többi bútordarab felületén található rétegelt lemezborításokkal rokonítható. Feltehetően egyazon átalakítás nyomai lehetnek. Figyelembe véve a táraasztal fiókjainak lemezborításával mutatott hasonlóságokat, feltételezhető, hogy egyazon átalakításkor készültek. Fiókjainak szerkezete és kialakítása azonos, átalakítás nyomai nem láthatók, így feltételezhető, hogy a szekrénnyel egy időben készültek.

7. kép. Az RIV-es és HIV-es szekrények fiókjai

A hosszabb szekrényegyüttes (H)

A H négy fő részből tevődik össze. Alsó része egy HI-el jelölt 20 fiókos, kétajtós rész, a HII-es pedig egy kétajtós, belül fiókos szekrény. A felső részt HIII-al jelöljük, ez egy 12 fiókos, polcos, üveges, ajtós rész. A HIV-et három fiókos, üvegezett, ajtós rész alkotja. Ez az együttes szintén két darabban érkezett a múzeumba, azonban a már említett okokból kifolyólag a csavarokkal összefogott részeket szétválasztottuk.

A HI-es szekrény

A HI-es szekrény 232,5 cm hosszú, 38 cm széles, padlótól mért magassága 103 cm. Alul profilos lábazattal rendelkezik, bal felső oldalán és elől faragott párkányzat szegélyezi. Tetejét bal és első széle mentén kb. 19,5 cm szélesen tölgyfalapolás borítja. Bal oldala rétegelt lemezzel borított, jobb oldalán borítatlan fenyődeszkák látszanak. Hátát függőlegesen egymás mellé illesztett deszkák képezik. Első oldalát három mezőre oszthatjuk, az első és a harmadik mezőben két sorban függőlegesen egymás mellett tíz-tíz darab fiók helyezkedik el. A középső mezőt egy kétajtós szekrény képezi, melynek belsejében két polc van. A felületet hét darab fejezettel és lábazattal rendelkező faragott féloszlop tagolja függőleges síkokra.

A szekrény jó állapotban van, alsó részén a lakkozás kopottabb. Belső részén és hat fiókján rovartámadás nyomai láthatók. Hiányzik hét fiók nyitógombja, és további kettő sérült állapotban van.

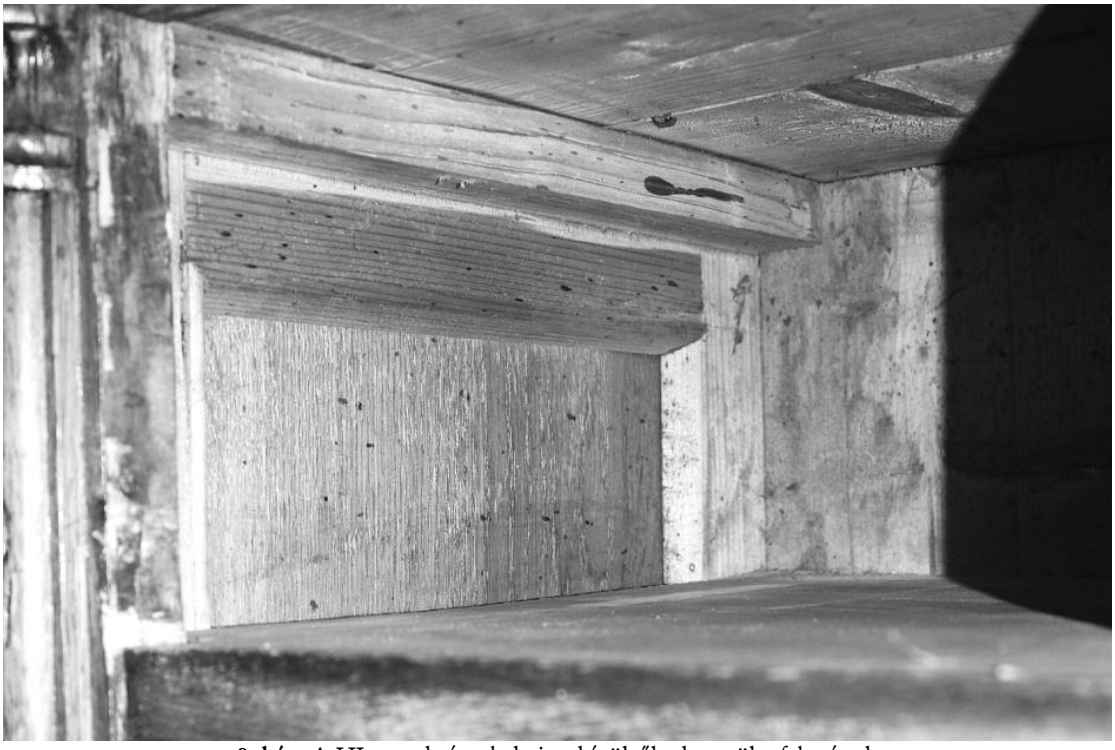

8. kép. A HI-es szekrény belseje a kívülről takart tölgyfabetéttel

A szekrényt megfigyelve feltűnik, hogy a bal oldali rétegelt lemezborítás alatt az ajtókra jellemző módon beillesztett tölgyfalap található. A szekrény belső fióktartó szerkezetében is találhatóak beépített tölgyfaelemek. A fiókok borítólapja öt esetben nem rendelkezik a többi előlapra jellemző – két darab csavarszeg által hagyott – nyommal, ami a fényképeken és másik szekrényrészen megfigyelt régebbi típusú fogantyúk felszereléséből maradt. Ezen öt fiók illesztése is különbözik a többitől, de aljának anyaga szintén rétegelt lemez a többi gyalult és szegett fenyőfa fiókaljhoz képest. Az öt fiók szerkezeti elemeit megfigyelve előzőleg másik fiók hornyolt oldalaként szolgáló darabot sikerült azonosítani, amit a fiók hátsó részéhez használtak fel újra.

9. kép. A HI-es szekrény régi típusú profilos,
valamint új típusú rétegelt lemezzel és újra felhasznált elemekkel készült fiókja

A jellegzetességeket figyelembe véve megállapíthatjuk, hogy az öt rétegelt lemezzel és az újrahasznált elemekkel készült fiók a szekrény egy utólagos átalakítása során készülhetett. Szerkezeti és készítés technikai jellemzőik alapján a táraasztal fiókjaival egyidejűeknek tekinthetőek. A baloldalon található rétegelt lemezzel borított tölgyfabetét elhelyezkedéséből és behelyezésének módjából a szekrényajtók faragott betétjeihez hasonlóan faragott betétre következtethetünk.

A HII-es szekrény

Ez a szekrény 80 cm hosszú, 40 cm széles és 103 cm magas a padlótól mérve. Alsó részének első és jobb oldalán lábazat, tejének peremén pedig faragott párkányzat fut végig. Tetejének külső részét kb. 20 cm szélesen lapolás borítja. A szekrényhátat simára gyalult, széleiknél ferdén gyalulással szegett, függőlegesen egymáshoz illesztett deszkák alkotják. Két faragott betéttel ellátott ajtaja van. Az ajtók záródásánál és a szekrény jobb oldalánál fejezetes és lábazatos faragott féloszlop található, amely a bútorzat többi részén meglévő darabok silány másolata. Belső szerkezete két mezőre osztható: a felső rész három függőleges sorban három-három fióknak ad helyet, az alsó rész pedig kétajtós, zárható, polcos rész.

Ez a szekrény szerkezeti károsodásokat mutat: bal oldali ajtajának felső sarka kiesett és két csavarszeg hiányzik belőle, jobb oldalon a lábazati rész levált a szekrény többi részéről, továbbá a fölötte található rész borítását szolgáló rétegelt lemez feltehetően nedvesség hatására erősen károsodott. A hát deszkái eltávolodtak egymástól, összeszáradtak. A szekrény három fiókja rovarkárosodott. A belső rész elemeit három rétegben festették, a középső a világos okker-rózsaszín réteg, alatta egy barna, fölötte egy világosszürke réteg található.

A belső szerkezet fiókjainak kialakítása egységes, bár az első számozástól eltérően helyezték be és számozták újra őket. A szekrény belsejében a jelenlegi szerkezettől eltérő ceruza beosztás található. Nem állapítható meg, hogy az adott beosztáshoz tartozott-e másik szerkezet. A szerkezet beszerelése a szekrény hátát képező deszkák elmozdulása után keletkezhetett, ugyanis a fiók tartóeleme hátranyúlik a hát megtartására készült függőleges horony fölé.

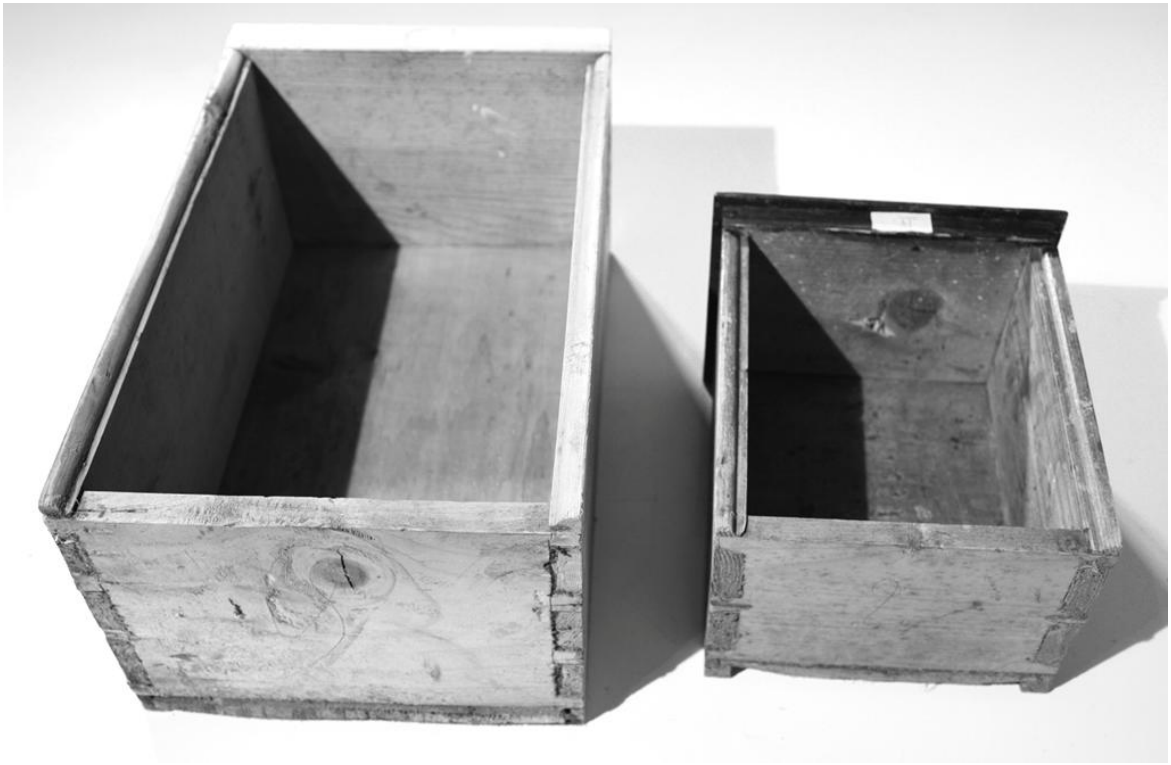

10. kép. A HII-es szekrény fiókja az RIII-as szekrény hasonló profilozású fiókjával

A szekrény belső szerkezete és a fiókok minden bizonnyal egyszerre készültek, de a szerkezet nem teljesen logikus illesztése – a szekrény külső részéhez képest – a belső rész utólagos keletkezésére utal.

A HIII-as szekrény

A HIII-as szekrény 232,5 cm hosszú, 21,2 cm széles és 113,5 cm magas. A bal oldalán található rétegelt lemez, a HI-es esetéhez hasonlóan, egy beillesztett tölgyfa elemet takar. A szekrény jobb oldalán a deszkákat nem takarja semmi, hátát függőlegesen egymáshoz illesztett deszkák alkotják. A szekrény első oldalát négy mezőre oszthatjuk: az alsó vízszintes sáv 12 fiókot foglal magába, balról az első és a harmadik három-három polccal rendelkező nyitott rész, a második, középen elhelyezkedő sáv két üvegezett ajtós, négypolcos vitrin. A polcok tartószerkezete a már leírt fogazott függőleges elemeken alapul. Az első oldal felső szélét profilos és faragott párkányzat díszíti. Az első oldal felületeit öt darab lábazatos és fejezetes faragott féloszlop tagolja. Az első oldal két szélén egy-egy féloszlop, és a középső vitrines rész két szélénél, valamint ajtóinak záródásánál további három darab található.

A szekrény állapota jónak mondható. Felületén elvétve találunk sérülésnyomokat. Bal oldalán a rétegelt lemez felvált. Három fióknál rovartámadásra utaló kirepülő nyílások láthatóak. A polcos részek négy rétegben festettek. A legalsó, vagyis a készítés után rákerült első réteg az okkeres-rózsaszín, ezen egy sötétlila és két világosszürke réteg van.

A szekrény belső szerkezete tölgyfaelemeket is tartalmaz. A fiókok oldalainak profilozása négy esetben a nem vásárolt, régi officina-bútorzatéhoz hasonló, akárcsak illesztéseiknek paraméterei. A féloszlopok közül a vitrines rész jobb oldali szélén található darab a már említett gyenge minőségű faragást mutatja. A szekrény polcainak széle is profilozott tölgyfával szegett, de festés takarja.

A szekrény felületeit nem érte számottevő látható átalakítás. A bútor bal oldalán lévő rétegelt lemezborítás feltételezhetően ebben az esetben is faragott betétet takar. Az egyes féloszlopok gyenge minőségű faragására nem találtunk logikus magyarázatot. A szekrény fiókjai első ránézésre kinézetükben egyeznek, azonban négy darab fiók illesztései és oldallapjainak profilozása eltér a többitől, de nagy hasonlóságot mutat a régebbi bútor fiókjainak paramétereivel. Ez másik bútorból való átkerülésükre enged következtetni.

A HIV-es szekrény

A HIV-es szekrény hossza 75,5 cm, magassága 113,5 cm és szélessége 21 cm. Két üvegezett, 93,3 cm magas és 3 cm vastag ajtóval rendelkezik. Alsó részében három fiók van. Jobb oldala rétegelt lemezzel borított. Hátát függőlegesen, pontosan egymáshoz illesztett, simára gyalult, a felület négy széle mentén ferde gyalulással szegett deszkák alkotják. Felső szélét faragással díszített profilos párkányzat ékesíti. A belsejében található festett polctartó szerkezetet fogazott lécek közé illesztett, ferdén vágott deszkák alkotják, az RIV-es szekrényhez hasonlóan négy polcnak adva helyet. A szekrény jobb szélén és az ajtók záródásánál faragással díszített féloszlopok kaptak helyet.

A szekrény tetejének elemein rovartámadás nyomai láthatóak. Hátának elemei elmozdultak, egy deszkája sérült. Lakkozott felületein kopások, jobboldali sérült lemezborításán régi festékfoltok találhatóak. Belső felülete három rétegben festett, az első okker-rózsaszín réteg fölött két világosszürke észlelhető.

Fiókjainak oldallapjai profilozás-mentesek, illesztéseik megegyezőek. A fiók tartó negyedik része tölgylappal fedett, méretei nem tennék lehetővé újabb fiók elhelyezését. Hiányzik a hátlap jobb oldalán található, a szekrény oldalával érintkező deszkarész. A felület hasadás nyomait viseli.

A jobb oldalon található rétegelt lemezborítás a többi bútordarab felületén található rétegelt lemezborításokkal rokonítható. A rövidített fióknyílás és az azonos oldalon hiányzó deszkaszegély esetleges keskenyítésre enged következtetni.

Az adományként bekerült két festett szekrény

Ebbe a csoportba két szekrény tartozik, amelyek már az államosítást megelőzően kikerültek az officinális használatból. Az állami tulajdonba jutást elkerülő szekrények a család tulajdonában maradtak, így felületüket a gyógyszertári használat után is érték beavatkozások. Mindkét szekrény egy felső polcos vagy vitrines résszel rendelkező szekrényegyüttes alsó elemét képezi. Az egyik 18 fiókkal rendelkezik, ezt a továbbiakban F-el jelöljük, a másik egy kívül ajtós, belül fiókos darab, amelyet a továbbiakban A-val jelöljük.

Az F-szekrény

Az F-szekrény 67,5 cm hosszú, 37,5 cm széles és 100,5 cm magas, azonban két darab esztergált lábbal rendelkezik, így teljes magassága a padlótól mérve 109 cm. A szekrény egyszerű fenyőfából készített szerkezet. Felületén nem található faragott elem. Két oldala sima. Jobb oldalán erősen kopott fekete festés, bal oldalán matt sötétbarna festékréteg található. Hátát két barázdásan gyalult, széles deszka alkotja. Tetejének külső részét kb. 19 cm szélesen festékrétegek borítják. Belső szerkezete három függőleges sávra osztható, melyek egyenként hat fióknak adnak helyet. Fiókjait porcelán nyitógombokkal és tűzzománcolt fémcímkékkel látták el. A fiókok felületét szintén a már említett matt sötétbarna festés borította. Mivel restaurálási munkálatai folyamatban vannak, a fiókok nagy részénél a matt festést eltávolítottuk, így láthatóvá vált a még gyógyszertári használat idejében kapott flóder minta.

A szekrény szerkezete jó állapotban van. Két oldalának alsó szélei károsodtak, tetejének hátsó szegélye hiányzik, néhány belső illesztés meglazult. A hát deszkái eltávolodtak egymástól, összeszáradtak, néhol megrepedtek. Festett felületei töredezettek és erősen kopottak. A bútordarab tetejét és első oldalát öt rétegben festették, a legalsó fekete, fölötte három okkeres-barnás árnyalatú, az utolsó matt sötétbarna réteg. A szekrény két fiókját rovartámadás érte. Négy fiókgombja hiányzik, ebből kettőt fémből készült gombokkal helyettesítettek. A fiókok 18 darab zománcozott címkéjéből egy hiányzik és 10 darab sérült állapotban van.

A szekrény szerkezetének és fiókjainak kialakítása egységes, az átfestéseken kívül más átalakítás nyomát nem mutatja. A fiókok oldalfalai profilozottak, aljuk bordásan gyalult, a széleken ferdén gyalult felülettel szegett, és a fiókok hátsó részéhez facsappal illeszkednek. A fiókok oldalfalain a szekrény előző festéseire utaló okker és barna festéknyomok láthatók. A belső szerkezet tartóelemeit hornyolásokkal illesztették egymásba. Az illesztések látszólag nagyrészt facsapok és ragasztások segítségével történtek.

A fiókok formai jellemzői és a rajtuk található festéknyomok, valamint a festékek rétegeinek sorrendje a bútort az RI-es és az RIII-as felső részével teszi rokoníthatóvá. Mivel utóbbiak átalakításai során azok szerkezeti jellemzői is megváltoztak, nem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy azonos időben keletkeztek, de minden bizonnyal kijelenthető, hogy egyazon időszakban voltak ugyanazon helyen, amikor a fekete és az okker rétegek a fiókok és a szekrények felületeire kerültek.

Az A-szekrény

Az ajtóval és belül 11 polccal rendelkező szekrény 53 cm hosszú, 37,8 cm széles és padlótól mért magassága 100,5 cm. A bútor kinézetre egyszerű, külső felületét matt sötétbarna festés takarja. Ajtaja 92 cm magas, két egyforma mezőre osztott, melyekben egy-egy tompa kúp alakú betét található. Hátát egyetlen széles, bordásan gyalult deszkából készítették. Két oldala sima, jobb oldalát matt barnára festették. Belső része okker színű, a fiókok felületét flóderezés díszíti. A fiókok elrendezése három mezőben történt. A szekrény alsó részén, annak teljes szélességében egy nagy fiók kapott helyet, fölötte két sávban öt-öt fiók van.

A szekrény első része jó állapotú, rovartámadás nyoma nem észlelhető. Bal hátsó sarkának környéke erősen korhadt, ezen a részen az anyagban hiány keletkezett. Alján és hátsó részén

nedvesség hatását észleltük, feltehetően a korhadás miatt kerültek eltávolításra a szekrény lábai is. Tetejének hátsó szegélye sérült, jobb fele hiányzik. A hát deszkái néhol megrepedtek. Jobb oldalának széle az ajtó sarkainak illesztésénél repedt és hiányos. Festése igencsak töredezett és hiányos. A szekrény felületeit többször átfestették. Külsején a színek rétegtani elhelyezkedése megegyezik előző társáéval, a belső részen azonban nem kapott matt barna átfestést. A fiókok tíz darab zománcozott címkéjéből kettő hiányzik és kettő sérült.

A szekrény egységes, az átfestéseken kívül a láb eltávolítása változtatta a tárgy kinézetét. Tetején – társához hasonlóan – a festékrétegek csak a tető első felét takarják kb. 19 cm szélességben. A fiókok előzően bemutatott társához hasonlóan készültek, méreteik megközelítőleg azonosak, oldalfalaik profilozottak, aljuk bordásan gyalult, a széleken ferde gyalult felülettel szegettek, és a fiókok hátsó részéhez facsappal illeszkednek. A fiókok oldalain a már említett okker és barna festéknyomok láthatók. A belső szerkezet tartóelemeit hornyolásokkal illesztették egymásba. Az F szekrényhez hasonlóan az illesztések ezen bútordarab esetében is facsapok és ragasztások segítségével készültek.

Amit az előző bútorról is feltételeztünk, az jelen esetre is igaz: feltételezhetjük, hogy ez a szekrény szintén az RI-es és RIII-as szekrényekkel egykorú. Az F és az A tetején látható festékrétegek a tető közepén lévő megszakadása egy másik, a két alsó bútorra helyezett, felső polcos vagy vitrines részre utal.

Következtetések

A vizsgált bútoregyüttes szerkezeti változásait az alapos mérések és a rendelkezésre álló dokumentációs anyag feldolgozása alapján három fő fázisra bonthatjuk.

A bútorok történetének legrégebbi megfogható stádiuma öt darabot érint: a táraasztalt, az RI-es és RIII-as szekrényeket, valamint az adományból bekerült A, illetve F szekrényeket. Bár az öt darabból három tölgyfaburkolást kapott, minden elemen megtalálhatók a festett, vagyis az első korszak nyomai. A táraasztal, az RI-es és RIII-as szekrény több helyen festéknyomokat visel magán. A festéknyomokat megfigyelve az átalakításokat elkerülő A és F szekrények színrétegeit figyelhetjük meg. Minden esetben az első és legnagyobb mennyiségben felfedezhető szín a fekete, amely mind az RI-es, mind az RIII-as szekrény illesztéseinek mélyedésében megmaradt, de apróbb nyomokban a táraasztal belső fióktartó szerkezetén is megtalálható. Az RIII-as belső polcos részét és polcait tíz rétegben festették át. A rétegek tanulmányozása során egy polc szélének lapolásánál megfigyeltük, hogy a lapolás utáni illesztő gyalulás az első négy festékréteget átvágja, így az első réteg, ami a lapolást követi az ötödik okkeres-rózsaszín, amely minden polcos és vitrines rész festett felületén megtalálható. Ez a réteg a burkolással és a díszítéssel egykorú, ezért ez a réteg lesz a bútor restaurálásával bemutatott fázis. Az RI-es és RIII-as szekrény belső szerkezetének felépítésében is hasonlóságok mutatkoznak, így megfigyelhető, hogy a belső válaszfalak beépítésénél hornyolásokat alkalmaztak, amelyekbe belecsúsztatták a pontosan méretre vágott deszkákat, ezzel megnehezítve az elemek elmozdulását. Ez a készítési fogás csak ezeknél a daraboknál található meg. Az RIII-as alsó részén elhelyezett hét polcos rész nem szerves része a darabnak, illesztéseiben különbözik, és a festésnyomokat is nélkülözi. Mivel a táraasztal, az RI-es és az RIII-as szekrények tölgyfa burkolatot kaptak, csak hátsó részeiken fedezhetjük fel újabb hasonlóságként a szekrények hátát alkotó deszkák gyalulásának durva, barázdált felületét. Ez a jellegzetes, hosszanti barázdáltság figyelhető meg a táraasztal, az RI-es, az A- és az F-szekrények fiókjainál is.

A második és egyben a leglátványosabb fázis a tölgyfaburkolással és a faragott díszítésekkel készült darabok korszaka. Ebben a fázisban volt ugyanis legnagyobb a bútorok száma. Ajvász Gábor nyugalmazott gyógyszerész elmondása alapján a fennmaradt kilenc darab díszített bútorelemen kívül még szinte ugyanekkora mennyiséget kitevő elem volt az akkori officína berendezésében. Ezek a darabok feltehetőleg a későbbi költözések, az államosítást követő raktározások és átalakítások során vesztek el. A készítési jegyek alapján ebben a második fázisban

készült az RII-es, az RIV-es, valamint a HI-es, a HII-es, a HIII-as és a HIV-es szekrény. Ezeken a darabokon nem látható sem a lapolást megelőző festésnyom, sem a fióktartó elemeken, a lapolást megelőzően keletkezett kopás, ahogy ezt az RI-es szekrénynél láthattuk. Esetleg egy nagyobb helységbe költözés alkalmával az összeilleszthető darabokat beburkolták és díszítették, a szükséges tárhely létrehozására pedig további darabokat készítettek. Az RIII-as szekrény ekkor kaphatta polcos alsó részét, így elérve a megfelelő magasságot és a többi újonnan készült részhez hasonló szerkezeti beosztást.

A következő nagyobb nyomokat hagyó átalakítási munkálatok feltehetően már az államosítást követően történtek. Ez a beavatkozás főleg a táraasztalt érintette, ugyanis ekkor változtatták meg a táraasztal teljes belső beosztását. Egy előző kisebb, nem datálható átalakítás során a táraasztal belsejének első részében nyitható, ajtós vitrineket hoztak létre, ekkor a táraasztal első részén elhelyezett faragott betéteket kivették. A bútorzat újra használatba vételekor ezeket a vitrineket megszüntették, és a vitrinek belső szerkezetét alkotó festett deszkaelemeket használták a bútor hátsó részének újraszerkesztésénél. A vitrinajtók helyét rétegelt lemezzel borították be, a hátsó részben pedig két gyógyszerész egyidejű munkavégzését segítő, üvegfallal elválasztott fülkerendszert hoztak létre. A fiókos szerkezetet megbontva két azonos mélységű és szélességű bemélyedést képeztek az ülve dolgozó gyógyszerészek lábainak. Ebben a fázisban a táraasztal tetejét is két egyenlő részre osztották, és a munkafelületeknek szánt részeket modern zománcos rétegelt lemezzel, az üveges fülkerendszeren kívül maradt asztalszéleket pedig tölgyfafurnérral borították be. Mivel a fiókok teljes rendszerét újracsinálták, a fiókok is új méretezést kaptak, így azok anyaga másodlagos helyeken került újra felhasználásra. A legtöbb fiók alját már rétegelt lemezből készítették, akárcsak a HI-es szekrény öt fiókját. Ez utóbbiak a táraasztal fiókjaival azonos illesztési jegyekkel készültek, és másodlagos helyeken szereplő elemeket tartalmaznak, továbbá a borítólapok vastagsága, profilozása is különbözik. Ebben a fázisban a szekrények egyes külső oldalai pácolt és lakkozott rétegelt lemezborítást kaptak, ami a szekrények új helyen való felállításánál láthatóvá váló felületkezelés nélküli vagy más felületkezelést hordozó oldalak takarásához vált szükségessé.

Bár a hiányzó bútorelemek meglétére utaló nyomokkal nem rendelkezünk, esetleges, előttünk még ismeretlen archív fényképek segíthetnek az egykori officínabútorzat különböző korszakbeli elvi rekonstrukciójában.

Lázár Levente
Csíki Székely Múzeum
Csíkszereda, Románia
E-mail: lazarlevente@csikimuzeum.ro

SCHIMBĂRILE STRUCTURALE ALE MOBILIERULUI APARȚINÂND FARMACIEI „FEKETE SAS" DIN MIERCUREA CIUC

Rezumat

Farmacia „Fekete Sas" este considerată ca fiind prima farmacie burgheză din Miercurea Ciuc. Mobilierul oficina al farmaciei a ajuns în proprietatea Muzeului Secuiesc al Ciucului, în două cicluri. Două dulapuri au sosit ca donaţie, pe când nouă bucăţi au fost procurate pe cale de cumpărare.

Procesul de restaurare a fost precedat de cercetări, care au scos la suprafaţă diferenţe referitoare la executarea mobilierului. Prin urmare, a fost nevoie de cercetări ulterioare. Pe baza numeroaselor măsurări şi observaţii, se poate stabili că mobilierul a trecut prin trei faze de transformare semnificative. Luând în considerare rezulatatele cercetării, am reuşit să determinăm aspectul mobilierului, pe care acesta îl va lua, la sfârşitul procesului de restaurare.

THE STRUCTURAL CHANGES OF THE FURNITURE BELONGING TO THE „FEKETE SAS" PHARMACY FROM MIERCUREA CIUC

Abstract

The „Fekete Sas" Pharmacy is considerd to be the first bourgeois pharmacy in Miercurea Ciuc (Csíkszereda). The officinal furniture has come into the possesion of the Szekler Museum of Ciuc in two cycles. The museum got hold of two furniture pieces through donation, while nince pieces were purchased.

The research preceeding the restoration process has revealed differences regarding the manufacturing of the furniture and has triggered further researches. The numerous measurements and observations showed that the furniture passed through three main transformation cycles. Finally, by taking in consideration the research results, we could determine the phase that the furniture will take after the restoration process.

11. kép.
Az F- és az A-szekrény

12. kép.
A táraasztal teteje a canolt tölgyfalapolással és a ráragasztott zománcos rétegelt lemezzel

13. kép.
A táraasztal belső szerkezete a hornyolásokkal és a megszüntetett vintrines rész festésével

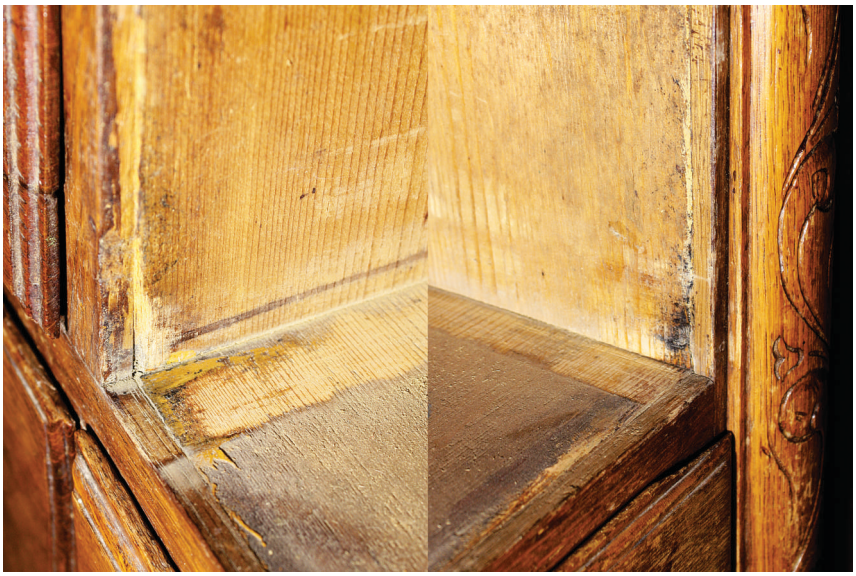

14. kép.
Az RI-es szekrény belseje
a lapolás mellett
megmaradt festésnyomokkal

15. kép.
Az RIII-as szekrény polcának
és belsejének színrétegei

16. kép.
Az RIII-as szekrény illesztései
mellett megmaradt festéknyomok
és az F-szekrény
felső szélének illesztése
festékrétegekkel